

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Gabija Ramanauskaite

Barnets ställning under adoptionsinstitutets utveckling

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Martina Axmin

Termin: VT 2020

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
1. INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Avgränsning och disposition	6
1.4 Metod och material	6
1.5 Forskningsläge	6
2. TIDIGT ADOPTIONSINSTITUT	8
2.1 Inledning	8
2.2 Sveriges första adoptionslag	9
2.3 1944 års revidering av adoptionslagen	13
2.4 Ny revidering av adoptionslagen 1958	15
2.5 Adoptionslagen revideras på nytt 1970	17
3. GÄLLANDE RÄTT	21
3.1 Inledning	21
3.2 Moderniseringen av reglerna 2018	22
4. ANALYS	26
4.1 Inledning	26
4.2 Barnets ställning	27
5. AVSLUTANDE REFLEKTIONER	31
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32

Summary

This thesis examines an adopted child's status within the adoption institute through time. The adoption institute has changed in line with the development of society and the legislator have occasionally tried to solve problems occurring in the society with the help of legislation. The child's status is dependent on society's perception of children and the reign values in the general public.

The first Adoption Act was passed in 1917 in Sweden. However, adoption has old roots which originate from dynasties, where a biological child sometimes could be included in the dynasty through a similar process. In the beginning of the 2000th century children had a very vulnerable position because they were not perceived as individuals but an entity in the family unit. There was a large amount of children living in orphanages which caused a financial strain on the state's finances and people were concerned about these children and their future.

The first Adoption Act was referred to as "weak" adoption due to the fact that the adoption could be revoked and the child maintained a legal relationship with its biological parents. Though, the adoption was referred to as "weak" the child was still protected because of the right to inherit from the adoptive parent and the right to cancellation of the adoptive relationship. The child's status took a turn in 1944 when an update was made to the Adoption Act. In 1944 the adoptive parents gained extended rights to cancel the adoptive relationship. Consequently, the child obtained a more vulnerable status because if the relationship was cancelled the child could end up being excluded from society.

During the 1950's a "strong" adoption was introduced and therefore the legal ties to the biological family was cut. When the adoption institute was first introduced adoption was a solution to the state's financial problems but

in the 50s it became an alternative way to build a family. The child became more incorporated into the adoptive family and the child gained a more prominent role in the adoption process but it was still not treated as an individual with specific rights.

In the 1970s all earlier “weak” adoptions automatically converted into “strong”. The legislator wanted adoption to legally resemble a biological parenthood, therefore the adopted children obtained extensive rights to inherit from the adoptive family and the right to cancellation was revoked for both parties. The child was seen as an individual with rights and opinions that had to be respected and taken into account.

The contemporary Adoption Act prioritizes the interest of the individual child rather than any other wish or need parents or other interests may have. Children are now seen as a legal entity with own individual rights which shall always be respected in measures concerning a child as an individual or as a group.

Sammanfattning

Uppsatsen behandlar det adopterade barnets ställning inom adoptionsinstitutet genom dess förändring över tid. Adoptionsinstitutet har förändrats i takt med samhällsutvecklingen och lagstiftaren har tidvis försökt lösa samhällsproblem med hjälp av lagstiftningen. Uppsatsens syfte är att undersöka hur barnets ställning har förändrats tillsammans med adoptionslagstiftningen.

Adoption som ett institut reglerades första gången 1917 då det infördes som svensk lag. Tidigare hade människor använt sig av ättledning för att föra in ett oäkta barn i sin ätt. Barnen hade under 1900-talets början en mycket utsatt position eftersom de inte sågs som individer med egna rättigheter. Föräldralösa barn levde på barnhem eller, om de hade tur, hos fosterfamiljer men samhället uppfattade dessa barn som ett orosmoment och en belastning på samhället eftersom de utgjorde en ekonomisk påfrestning på samhället och de hade sämre förutsättningar i livet. Lagstiftningen 1917 var ett sätt att lösa dessa samhällsproblem och gav barnet en relativt stark ställning genom att tillförsäkra arvsrätt och ett visst skydd gällande hävningsmöjligheterna av adoptionsförhållandet.

Efter att ha haft ett någorlunda starkt skydd under 1920-talet ändrades detta genom en revidering 1944 som innebar att adoptanten fick utökade möjligheter till att upphäva adoptivförhållandet. Adoptivföräldrarnas behov och intressen sattes i första rummet på bekostnad av barnets. Adoptivbarn hamnade i en ännu mer utsatt position eftersom deras inställning till adoptionen inte hade någon nämnvärd betydelse samtidigt som adoptivförhållandet kunde upphävas relativt enkelt från adoptantens sida vilket skulle försätta barnet i en svår situation av socialt utanförskap. De starka adoptionerna infördes under 1950-talet och gav adoptivbarn en starkare ställning genom att ganska långtgående jämställa dem med biologiska barn. Men eftersom hävningsmöjligheterna kvarstod behandlades

adoptivbarnen fortfarande annorlunda och relationen kunde brytas utan några märkbara konsekvenser för adoptanterna. Vändningen kom 1970 då alla svaga adoptioner automatiskt omvandlades till starka och hävningsrätten togs bort helt. Barnrättsperspektivet hade då fått genomslag och adoptivbarn jämställdes rättsligt fullt ut med biologiska barn.

Barn har numer en stark ställning som egna rättssubjekt med egna specifika rättigheter som alltid måste respekteras och beaktas. Principen om barnets bästa har funnits med sedan den första lagstiftningen men beroende på tidens samhällsnormer och värderingar har fokus under större delen av tiden legat på föräldrarna och inte barnet. Med barnkonventionen som svensk lag har principen getts en bred innebörd och tillämpning och fokus ligger nu alltid på det enskilda barnet och dess unika situation.

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Adoptionsinstitutet har funnits i Sverige i cirka hundra år och har genomgått många förändringar. Innebörden av adoption har skiftat genom tiderna och haft skilda betydelser där värderingar i samhället har legat till grund för definitionen. Särskilt synen på barnet och dess rättigheter har genomgått stora förändringar från att först endast ha betraktats som familjerättigheter till att övergå till individuella rättigheter som numer alltid måste beaktas.

Principen om barnets bästa har funnits med sedan den första lagstiftningen om adoption men betydelsen i principen har, liksom tiden, förändrats. Ursprungligen byggde principen på idén om att det inte var barnet i sig som hade rättigheter utan att det istället var föräldrar och myndigheter som hade förpliktelser mot barnet. Sedan den första lagstiftningen 1917 har man kommit en lång bit på vägen och det anses numer självklart att betrakta barnet som en individ som har rätt att bestämma i frågor som rör barnet själv.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med detta arbete är att undersöka den historiska utvecklingen av adoptionsinstitutet och utreda hur barnets ställning har förändrats genom tiden. För att förstå varför lagstiftningen har ändrats och principen om barnets bästa haft en viss innebörd är det viktigt att känna till samhället under den berörda tidsperioden och vilka värderingar som genomsyrade samhället.

För att kunna besvara syftet om barnets ställning ska följande frågor besvaras:

- Vad har betraktats som grunden i principen om barnets bästa?
- Hur har synen på adoptionsinstitutet sett ut i samhället?
- Vilken uppfattning har funnits i samhället kring barn?

1.3 Avgränsning och disposition

Uppsatsen börjar i det andra kapitlet med en inledande beskrivning om adoption i allmänhet och vidare presenteras en historisk tillbakablick av adoptionsinstitutets framväxt i Sverige. I samma kapitel presenteras de lagar som funnits och de revideringar som gjorts under 1900-talet. Vidare redogörs för samhällets värderingar och dess utveckling under rådande tidsperiod. I det tredje kapitlet redogörs för dagens rådande adoptionslagstiftning och de ändringar som har gjorts genom införandet av de nya bestämmelserna. Samhällets utveckling och synen på barnet presenteras kort för att sedan analyseras i det fjärde kapitlet. Slutligen innehåller det sista kapitlet några avslutande reflektioner.

I arbetet har jag valt att fokusera på den historiska utvecklingen av de nationella reglerna kring adoption av barn inom Sverige. Därför redogör jag inte internationella adoptioner och tillhörande rättsliga instrument. Barnkonventionen som är ett folkrättsligt instrument kommer att presenteras eftersom det nyligen har trätt ikraft som svensk lag och därmed påverkat lagstiftningsarbetet. Med beaktande av studiens tidsram och omfattning samt syftet med arbetet har jag därmed valt att inte redogöra för de materiella reglerna för adoption och hur adoptionsprocessen går till.

1.4 Metod och material

Jag har valt att använda mig av den rättsdogmatiska metoden i det här arbetet eftersom jag tänker redogöra för den historiska utvecklingen av adoptionsinstitutet. I arbetet har jag använt mig av lagtext, förarbeten och doktrin för att förklara rättsutvecklingen. Vidare har jag utgått till stor del från Cecilia Lindgrens avhandling (2006) inom ämnet för att besvara de mer sociologiska frågeställningarna.

1.5 Forskningsläge

Som vid andra lagstiftningsärenden finns det lagförarbeten som har hjälpt att klarlägga den historiska utvecklingen av adoptionsinstitutet. Men en

återkommande källa som många inom ämnet hänvisar till är Cecilia Lindgrens avhandling (2006) om adoptionsinstitutets utveckling. I sin avhandling har hon analyserat statistik från 1900-talets början till 1970-talet och tolkat materialet. Lindgren har på ett pedagogiskt sätt lyft fram sina resultat och hennes sätt att profilera resultaten genom att beteckna familjeidealen vid de olika tidpunkterna, gjorde dem mer lättillgängliga. Det finns inte mycket svensk historisk forskning om adoption vilket gör att Lindgrens avhandling får en betydande roll inom forskningsområdet och utgör en återkommande källa i de flesta arbeten i ämnet.

2. Tidigt adoptionsinstitut

2.1 Inledning

Inom svensk rätt är adoption ett relativt ungt institut som härstammar från den romerska rätten. Innebörden av adoption är att en person upptar en annan person som sitt barn. Även om adoption är ett ungt rättsligt institut i Sverige så har det en lång historia bakom sig där en form av adoption redan användes i det babyloniska samhället ca. 539 år f.Kr. Den svenska utformningen av adoptionsinstitutet har påverkats av den romerska rätten liksom andra västländer har. Det fanns två olika former av adoption i det romerska riket; *adoptio plena* som är en form av stark adoption som innebar att adoptivbarnets band till sin biologiska familj helt klipptes av och barnet förlorade rätten att ärva efter sin biologiska familj. Eftersom en adoption var möjlig att häva hamnade adoptivbarnet i en utsatt position eftersom hävandet innebar att adoptivbarnet förlorade sin arvsrätt efter både adoptanten och den biologiska familjen. För att förbättra adoptivbarnens position infördes ett nytt adoptionsinstitut, *adoptio minus plena* vid sidan av *adoptio plena*. *Adoptio minus plena* är en form av svag adoption som innebar att den biologiska fadern behöll sin fadersmakt över barnet och barnet behöll sin arvsrätt efter fadern. Adoptionen medförde endast att adoptivbarnet fick arvsrätt efter adoptivfadern. När Västeuropa i början på 1900-talet införde adoptionsinstitutet baserades det på någon av adoptionsformerna från den romerska rätten med antingen en stark eller svag adoption.¹

Innan Sverige införde ett adoptionsinstitut använde sig människor av ättledning för att få ett faktiskt släktskap rättsligt godkänt. Eftersom ätten spelade en viktig roll i samhället och eftersom rätt och skydd endast fanns inom ättens krets var det viktigt att som en fri människa tillhöra en ätt. I det gamla ättesamhället föddes barn in i sin ätt, vilket innebar att barn som fötts

¹ Saldeen (2009) s. 131–132.

av en trälkvinna ansågs ofria och saknade rätt till beskydd och tillhörighet. Ättledning användes ofta i förhållande mellan far och barn, där fadern var en fri man och barnet fötts av en trälkvinna. Därmed fick barnet en bättre ställning i samhället samt en bättre ställning arvmässigt om ättledning användes. Rester av ättledningen fanns kvar i landskapslagarna samt i Östgöotalagen men försvann senare från de nyare lagarna.²

2.2 Sveriges första adoptionslag

Under 1900-talets början införde många västlänningar ett adoptionsinstitut som härstammade från den romerska rättens *adoptio minus plena* en s.k. svag adoption. Vid införandet av lagstiftningen tillskapades ett förhållande mellan förälder och barn som inte helt sammanföll med det naturliga men som i rättsligt hänseende i väsentliga delar återspeglade ett naturligt förhållande mellan förälder och barn. Adoptivbarnet erhöll adoptantens namn och arvsrätt efter adoptanten medan adoptanten förpliktade sig att försörja och uppfostra barnet. Däremot ärvde i regel inte adoptanten efter adoptivbarnet och adoptivbarnet ärvde inte efter adoptantens släkt.³

Inför införandet av adoptionslagen fanns det önskemål om att adoptionen skulle återspegla den gemenskapen som fanns mellan föräldrar och biologiska barn. I en skrivelse av riksdagen 1908 i anslutning till en tidigare väckt motion framhölls att fosterfamiljer i väsentlig del liknar biologiska familjer men att fosterbarn och fosterföräldrar inte har någon rättslig ställning i förhållande till varandra. Förhållandet mellan fosterföräldrar och fosterbarn reglerades i stadganden om tjänstehjonsförhållandet och erkände barnet endast en ställning som fosterföräldrarnas tjänare.

Fosterföräldraskapet sträckte sig i vissa hänseenden längre än tjänsteförhållandet men eftersom det inte fanns någon rättslig ställning mellan fosterföräldrar och fosterbarn, hade barn inte någon möjlighet till arv och hade inte heller samma sociala ställning som fosterföräldrarna. Vidare

² Ryrstedt (2002) s. 561–562.

³ Lagberedningen 1913 II. s. 29–30.

ansågs inte fosterföräldraskapet ha samma betydelse som adoptionsinstitutet. Därför ansåg Lagberedningen att införandet av adoptionsinstitutet inte kränkte några berättigade intressen och skulle bidra till att avhjälpa sociala missförhållanden.⁴

Under början på 1900-talet fanns det ett stort antal barn födda utom äktenskap som saknade föräldrar eller som inte kunde tas hand av sina föräldrar och därför hamnade på barnhem. Inom samhället fanns det en oro för dessa barn som skulle växa upp i fattigdom och olyckliga förhållanden. Riksdagen ansåg att införandet av ett adoptionsinstitut skulle på ett önskvärt sätt minska antalet barn på barnhem och ge barnen en möjlighet till en god familj. Vidare skulle barnlösa makar med goda ekonomiska förhållanden kunna använda sig av adoption för att på så sätt ersätta bristen på egna biologiska barn och därmed uppnå ett eftersträvanvärt familjeliv. Den stora osäkerheten kring fosterföräldraskap ansågs medföra att familjer kände sig oförmögna att ta in ett föräldralöst barn i sitt hem. Riksdagen ansåg att detta utgjorde ett problem som behövde åtgärdas men att en omarbetning av fosterföräldraskap var uteslutet på grund av att det till sin omfattning och sina verkningar var alltför inskränkt.⁵

Resultatet av lagarbetet skiljde sig från målsättningen om att skapa ett förhållande mellan förälder och barn som liknade det naturliga. Med 1917 års lag infördes en svag adoption i Sverige. Under utredningsarbetet uppstod diskussioner gällande adoptivbarns rätt till laglott vilket kan ses som anmärkningsvärt eftersom intentionen med lagen var att likställa adoptivbarn med biologiska barn. För att jämna ut skillnaderna mellan biologiska- och adoptivbarn beslutades det att adoptivbarn skulle ges viss arvsrätt. Denna arvsrätt var förhållandevis inskränkt, adoptivbarnet kunde inte ärva efter adoptantens släkt eller göra anspråk på biologiska barns laglott. För att se till att ingen använde sig av adoption för att gagna sig själv infördes en bestämmelse om att adoptanten inte kunde ärva efter

⁴ Lagberedningen 1913 II. s. 32.

⁵ Lagberedningen 1913 II. s. 32–33.

adoptivbarnet. Bestämmelsen var avsedd att skydda barnet och se till att man inte skulle kunna vinna ekonomiskt på adoptionen.⁶

De juridiska banden till den biologiska familjen kvarstod vilket innebar att adoptivbarnet hade kvar sin arvsrätt efter sin biologiska släkt. Regleringen innebar att barnet tillhörde två familjer, den biologiska och adoptivfamiljen. Utredningen ansåg att det nya rättsförhållandet som uppstod genom adoptionen skulle bestå men ansåg vidare att det även fanns omständigheter som skulle kunna föranleda en hävning. Möjligheten till hävning av förhållandet skiljde sig åt beroende på vem som ville häva förhållandet. Hävningsmöjligheterna var mer begränsade för adoptanten medan adoptivbarnet kunde häva adoptionen med hänvisning till att adoptanten hade missbrukat sin ställning som förälder genom t.ex. misshandel eller om barnet kunde gynnas socialt eller ekonomisk av att på nytt tillhöra sin biologiska familj. Adoptantens möjlighet till hävning kunde endast göras gällande om adoptivbarnet hade ”grovt förgått sig mot adoptivsläkten” eller om barnet levde ett ”lastbart eller brottsligt liv”.⁷

Redan den första adoptionslagen präglades av uppfattningen att adoption skulle ske med hänsyn till barnets bästa. Barnets bästa definierades under 1920-talet som att ha goda föräldrar. Inom samhället fanns en bild av att adoption skulle fastställa redan existerande familjebildningar t.ex. adoption av fosterbarn eller utomäktenskapliga biologiska barn. Den avgörande faktorn för möjligheten att adoptera var adoptivföräldrarnas vilja att vårda och försörja barnet. Man benämner det som en *hängiven* familj, där de blivande föräldrarnas yttre beteende, hemmets prydlighet och vård av fosterbarn granskades.⁸

En annan bidragande faktor till att ett adoptionsinstitut infördes i Sverige och andra europeiska länder var de ekonomiska och samhälleliga problemen

⁶ Lindgren (2006) s. 70–72.

⁷ Lindgren (2006) s. 78.

⁸ Lindgren (2006) s. 109–110.

som första världskriget medförde. Många familjer drabbades hårt av arbetslöshet och försörjningsproblem vilket gjorde det svårt för människor att gifta sig och bilda familj. Detta ledde till att många familjer med svåra ekonomiska förhållanden tvingades lämna ifrån sig sina barn för att klara försörjningen. Det stora antalet föräldralösa barn medförde ett problem för samhället och staten som var tvungna att ta hand om barnen. Barnen ansågs utgöra en belastning för samhället eftersom de hade sämre förutsättningar i livet och på grund av den ekonomiska belastningen de utgjorde för staten.⁹

I 1917 års lag gavs vuxna som uppnått 25 års ålder tillåtelse att adoptera. Makar kunde endast adoptera gemensamt och det krävdes särskilda skäl för adoption om de sedan tidigare hade biologiska barn. Ogifta personer kunde adoptera ensamma även om de sedan tidigare hade biologiska barn och ogifta personer kunde adoptera eget barn utom äktenskap.¹⁰ Möjligheten att adoptera eget barn ansågs som viktig eftersom det gav dessa barn en starkare ställning, barnet erhöll arvsrätt efter fadern samtidigt som modern gavs rätt till sitt biologiska barn utan att behöva avslöja för andra att hon fött ett barn.¹¹

Barnavårdsnämnden kompletterade adoptionslagen 1923 med ett yttrande till rätten av adoption av barn. Yttrandet avsåg adoption av ett redan känt barn för familjen, vanligtvis ett fosterbarn. Yttrandet grundades på en värdering av föräldraskapet där en jämförelse gjordes mellan avsaknaden av föräldraskap och det goda föräldraskapet.¹² Barnets bästa var centralt för utredningen men innebörden av barnets bästa fokuserade på föräldraskapet och inte på barnet. Detta innebar att barnets bästa motsvarades av det goda föräldraskapet vilket betydde att adoptionsutredningen jämförde barnets liv med och utan goda föräldrar. En vältagen definition av ett gott föräldraskap

⁹ Lindgren (2006) s. 93–94.

¹⁰ SFS 1917:378.

¹¹ Ewerlöf, Sverne, Singer, (2004) s. 160.

¹² Lindgren (2006) s. 101.

byggde på föräldrarnas förmåga att försörja barnet, tillskapa ett tryggt hem och ge känslomässigt stöd.¹³

2.3 1944 års revidering av adoptionslagen

År 1944 reviderades adoptionslagen vilket medförde en skiftning av fokus från barnet till adoptivföräldrarna. Ändringen medförde ökade möjligheter för adoptanten att upphäva adoptivförhållandet, särskilt med hänsyn till sjukdomar som inte varit uppenbara vid adoptionstillfället.

Adoptivförhållandet kunde numer hävas av adoptanten inom en femårsperiod om barnet uppvisade tecken på psykisk eller fysisk störning eller annan svår sjukdom. Förutsättning för hävande på den grunden var att störningen skulle ha tillkommit redan innan adoptionstillfället samt att adoptivföräldrarna inte hade någon kännedom om den. Lagstiftningen gick från att sätta barnet och dess trygghet i främsta rummet till att ge adoptanten och dennes behov ökad betydelse på bekostnad av barnets.¹⁴

Motiven bakom lagändringen talade om vissa risker som adoption kunde medförda. Barnavårdsnämndens yttrande angav att adoptivföräldrar alltid önskade adoptera ett fullt friskt barn som kunde bli en del av deras familj. Barnavården styrkte sitt antagande genom att anvisa att i princip alla blivande adoptivföräldrar efterfrågade en undersökning innan adoption som kunde styrka att barnet inte led av några sjukdomar och hade en normal utveckling. Propositionen menade att föräldrarnas önskan om ett friskt barn inte tillgodosågs om adoptivbarnet efter adoptionen visade sig lida av psykiska eller fysiska störningar. Sjukdomen kunde orsaka ekonomiska svårigheter men även psykiskt lidande för föräldrarna. Vidare påpekades att familjen kunde påverkas ytterligare negativt om de hade biologiska barn som kunde ta skada av att behöva växa upp tillsammans med

¹³ Lindgren (2006) s. 112.

¹⁴ Prop. 1944:100 s. 21–22.

adoptivbarnet.¹⁵ Det ansåg inte adekvat att föräldrar skulle försörja ett sjukt barn hela dess livslängd. Eftersom barnet sågs som en belastning innebar de nya hävningsmöjligheterna en garanti för blivande adoptivföräldrar att de inte skulle tvingas bli fast med ett barn som de inte önskade. Ändringen skulle enligt propositionen verka som ett incitament till att öka adoptionerna eftersom föräldrar skulle vara mer öppna för adoption om de visste att de kunde häva rättsförhållandet om barnet uppvisade tecken på sjukdom.¹⁶

Andra världskrigets slut medförde nya förändringar i samhället, frågor rörande familj, barn och samhället stod i centrum. Tiden efter kriget präglades av god ekonomisk tillväxt, hög sysselsättning samt höjd levnadsstandard. Kärnfamiljen utgjorde numer normen och den önskade levnadsformen. De konservativa värderingarna fick fart när fattigdomen inte längre utgjorde ett samhällsproblem. I den typiska kärnfamiljen skulle fadern vara försörjaren medan modern skulle stanna hemma och vårda barnen. När industrialismen kom till Sverige förändrades familjevillkoren ännu en gång. Äktenskapen var frivilliga och emotionellt styrda vilket ledde till familjekonflikter och ett ökat antal skilsmässor. Eftersom kärnfamiljen fortfarande utgjorde normen sågs den nya utvecklingen som negativ. Uppfattningen var att barnets uppväxt påverkade hur det senare i livet skulle anpassa sig till samhället varför det var viktigt att barn skulle växa upp i ett gott hem.¹⁷

Under 1950-talet förändrades synsättet på adoption. Adoptionen bekräftade inte längre redan existerande relationer utan var ett medvetet sätt att bilda familj. Samhällets syn på de biologiska föräldrarna var inte fördömande utan visade att ett beslut om att ge upp sitt barn för adoption var något positivt som visade att föräldrarna tog ansvar och gjorde det som ansågs vara bäst för barnet. Genom adoptionen kunde barnet få ett stabilt och tryggt liv i en kärnfamilj medan den biologiska modern kunde få möjlighet att

¹⁵ Prop. 1944:100 s. 20–21.

¹⁶ Lindgren (2006) s. 78–79.

¹⁷ Lindgren (2006) s. 115–117.

börja om på nytt och etablera sig i en riktig kärnfamilj. Definitionen av barnets bästa utgjordes under 50-talet av att tillhöra och växa upp i en kärnfamilj. Ofta matchades barn ihop med adoptivfamiljerna så att det utifrån skulle vara nästintill omöjligt att misstänka att barnet inte var biologiskt. Utseende, social bakgrund och intellektuell förmåga skulle stämma överens med adoptivföräldrarnas för att familjen skulle upplevas som en normal familj. Med kärnfamiljen som norm var det numer svårt för ensamstående att adoptera och de flesta adoptivfamiljer kom från de högre samhällsklasserna. Adoptionsverksamheten strävade efter att skapa familjer som för utomstående skulle verka fullt naturliga.¹⁸

2.4 Ny revidering av adoptionslagen 1958

1958 genomgick adoptionslagstiftningen en omfattande förändring. Den tidigare svaga adoptionen där banden till den biologiska familjen kvarstod ändrades till en stark adoption. Med den nya regleringen införde Sverige s.k. stark adoption vilket innebar att banden till den biologiska familjen helt klipptes av och adoptivbarnet kom i högre grad att jämföras med adoptantens biologiska barn. I propositionen till lagändringen framhölls att medan adoptivbarnet teoretiskt sett behöll sin anknytning till sin biologiska familj hade anknytningen praktiskt redan kapats när adoptionen ägde rum eller under åren efter. Under denna tid skedde många adoptioner genom ett in blanco-förfarande, där de biologiska föräldrarna genom barnavårdsnämnden lämnade sitt samtycke till adoptionen utan att känna till adoptanten. Därmed hade ingen av parterna längre någon möjlighet att kontakta varandra vilket innebar att även om anknytningen i rättsligt hänseende fanns kvar så existerade den inte i verkligheten.¹⁹

I takt med att in blancoadoptionerna blev allt vanligare ansågs det naturligt och som en gynnsam fördel om banden till den biologiska familjen klipptes

¹⁸ Lindgren (2006) s. 112–113.

¹⁹ Prop. 1958:144 s. 63.

av helt och hållet. Införandet av en stark adoption inverkade mestadels på arvs- och hävningsrättigheterna. För att adoptivbarnet skulle få samma rättsliga ställning som ett biologiskt barn var det viktigt att adoptivbarnet gavs full arvsrätt efter adoptanten och dennes släkt. Arvsrätten var en viktig förutsättning för familjetillhörigheten samt att det skulle innebära att adoptivföräldrarna behandlade adoptivbarnet som sitt eget. De tidigare hävningsmöjligheterna bestod efter ändringen men eftersom barnet inte hade möjligheten att återvända till sin biologiska familj ålades adoptanten försörjningsplikt för barnet efter hävandet.²⁰

Införandet av stark adoption medförde att barnets anknytning till adoptivfamiljen blev starkare samtidigt som barnet förlorade sin biologiska familj. Adoptivbarnen gick från att ha två familjer, där adoptivfamiljen kompletterade den biologiska till att endast tillhöra sin nya adoptivfamilj. Det tidigare tankesättet om barnet som ett hot för adoptivfamiljen försvann och barnet ansågs numera ta en självklar plats i familjen. Barnets självklara plats i adoptivfamiljen väckte även diskussioner om barns rätt till sitt ursprung. I propositionen menade de sakkunniga att förbindelsen med den biologiska familjen kunde innebära problem samtidigt som barnet hade en rätt att vid viss ålder erhålla kunskap om sitt ursprung. Barnets rätt till information om sin biologiska familj stärktes medan adoptanten hade en skyldighet att vara transparent om adoptionen.²¹

Under 1960-talet fanns det inte lika många föräldralösa barn i Sverige som tidigare. Anledningen var att många familjer fick det bättre ställt ekonomiskt och även de mest utsatta personerna som ensamstående mödrar kunde behålla sina barn. Jämställdhetsdebatten hade tagit fart och kvinnans roll i samhället och familjen förändrades. Många kvinnor började förvärvsarbete och familjer levde numer på två inkomster som inverkade positivt för deras levnadsstandard samtidigt som barnomsorgen byggdes ut. Tidigare hade problemet i samhället varit det stora antalet barn som gavs

²⁰ Lindgren (2006) s. 81–83.

²¹ Lindgren (2006) s. 84.

upp för adoption men under denna period var situationen omvänd. Färre barn lämnades till adoption medan antalet föräldrar som ville adoptera var större än antalet adoptivbarn. Adoptionsköerna var långa och det kunde ta flera år innan adoptivföräldrarna beviljades adoption. För att tillgodose svenska familjers önskan om att bilda familj blev staten tidigt engagerad i frågan om internationella adoptioner.²²

2.5 Adoptionslagen revideras på nytt 1970

Efter att den starka adoptionsformen infördes i Sverige 1959, fanns stark och svag adoption sida vid sida fram till 1970. När den starka adoptionen infördes fanns en övergångsbestämmelse som gjorde det möjligt för adoptanten och adoptivbarnet att ansöka om att det tidigare svaga adoptionsförhållandet skulle övergå till ett starkt. 1970 hade den femåriga tidsfristen redan utgått och resultaten av bestämmelsen blev synliga. Förhoppningen var att åtskilliga adoptanter skulle använda sig av möjligheten till övergång från svag till stark adoption men möjligheten användes i ett jämförelsevis fåtal fall. Propositionen hänvisar till statistiska uppgifter som visar att cirka 70 000 adoptioner genomfördes under åren 1918–1959 men att endast cirka 3000–4000 omvandlades till starka adoptioner.²³

Resultatet blev ett helt annat än lagstiftaren räknade med när lagstiftningen tillkom. I propositionen tas ett antal faktorer upp som möjliga förklaringar till det låga antal ansökningar om övergång till stark adoption. Okunskapen om möjligheten att begära övergång och om den rättsliga effekten av att en övergång ej kommit till stånd ansågs som en av orsakerna till den negativa utvecklingen av bestämmelsen. En annan faktor var att en stor del adoptanter inte kommit till stånd att ta initiativ till ett domstolsförfarande som förmodligen för den enskilde inte hade någon omedelbart märkbar

²² Lindgren (2006) s. 161–162.

²³ Prop. 1970:186 s. 11.

förändring på det faktiska förhållandet. Ytterligare en potentiell faktor, som motverkat bestämmelsen har ansetts vara det faktum att adoptanterna inte ville att barnets biologiska föräldrar skulle behöva medverka i adoptionsfrågan ännu en gång. Det ansågs som otillfredsställande att adoptioner tillkomna vid tidigare tidpunkter reglerades av föråldrade regler som inte återspeglade samhället.²⁴

Propositionens lösning på problemet var att göra de nya reglerna om starka adoptioner tillämpliga på alla bestående äldre adoptioner. Utredningen tog upp ett antal bestämmelser från tidigare lagstiftning som vid ett antagande av de nya reglerna skulle upphävas eller ändras. Den subsidiära underhållsskyldigheten mot adoptivbarnet som de biologiska föräldrarna hade skulle upphävas. Detta ansågs inte utgöra ett problem eftersom den saknade praktisk betydelse och hade använts ytterst sparsamt. Den förändring som enligt utredningen skulle komma att ha en reell betydelse var arvsrätten. Det ansågs principiellt mindre tillfredsställande att adoptivbarn hade en i olika hänseenden begränsad arvsrätt i förhållande till både adoptivsläkten och den biologiska. Adoptionsinstitutets främsta syfte har hela tiden varit att jämställa adoptivbarn till biologiska barn vilket i arvsrättsligt hänseende skulle innebära full arvsrätt i den släkt som barnet faktiskt tillhörde. För adoptivbarnets del skulle det vara adoptivsläkten vilket även ansågs utgöra den utbredda uppfattningen i samhället. De nya arvsreglerna ansågs utgöra en inskränkning i arvsrätten för adoptantens biologiska arvingar men möjligheten att upprätta ett testamente ansågs undanröja problemet. Utgångspunkten blev därmed att den nya lagstiftningen skulle göras tillämplig på alla kvarvarande svaga adoptioner.²⁵

Ytterligare en stor förändring 1970 gällde hävningsmöjligheterna av adoptionsförhållandet. Tidigare hade både adoptanten och adoptivbarnet haft långtgående möjligheter att häva adoptionen. Propositionen vidhöll att

²⁴ Prop. 1970:186 s. 11.

²⁵ Prop. 1970:186 s. 11–12.

de bestämmelser som fanns om hävning av adoptionsförhållande inte motsvarade tidens uppfattning om adoptionsinstitutet. Den allmänna uppfattningen var att adoptivförhållandet skulle vara ouplösligt på samma sätt som ett biologiskt släktskap för att jämställa adoptivbarn med biologiska barn. Det underströks även att de bestämmelser som tillåter hävning i enskilda fall kan leda till socialt utanförskap. Barnet som skulle skyddas kunde vid en hävning komma att lämnas helt ensamt utan vare sig sina biologiska- eller adoptivföräldrar.²⁶

Fram till 1970 var det möjligt att häva ett adoptionsförhållande men genom revideringen togs den möjligheten bort. Motiveringen var att adoptivbarn skulle jämställas med ett biologiskt barn vilket innebar att relationen mellan barn och förälder inte kunde upplösas. Vidare framhölls att hävningsmöjligheten kunde användas som ett hot vilket kunde vålla den andra parten i adoptivförhållandet svårt obehag och allvarligt störa relationen. Det bedömdes även som att hävningsfall kunde bidra med negativ publicitet och psykologiskt inverka negativt på hela adoptionsinstitutet. Därav kunde resultatet av allmänhetens syn på adoptivbarn försämrats.²⁷

Under 60- och 70-talen fanns det ett stort antal människor som önskade att adoptera barn samtidigt som antalet barn som kunde adopteras var begränsat. Utredningen ansåg att ett upphävande av hävningsmöjligheterna inte skulle ha en nämnvärd inverkan på antalet ansökningar. Man konstaterade även att möjligheten till hävning hade använts relativt sällan i praktiken och det därmed inte borde utgöra något hinder. Det underströks att de utredningar som berörda myndigheter gjorde inför en adoption var mycket noggranna och endast lämpade adoptivföräldrar antogs. Det diskuterades även om barnets rätt till hävning av adoptivförhållandet borde lämnas kvar som en garanti för barnet men det ansågs vara lämpligare att avskaffa den. Det ansågs vara bäst för barnet om ingen av parterna i

²⁶ Prop. 1970:186 s. 11.

²⁷ Prop. 1970:186 s. 26–27.

adoptionsförhållandet kunde häva denna och på så sätt var parterna tvungna att anstränga sig för att skapa en bra familjerelation.²⁸

Under 70-talet var det inte längre kärnfamiljen som stod i centrum. Adoptivföräldrarnas karaktäristiska egenskaper liksom deras samspel med människor runt omkring och anpassning i samhället var viktigast. Barnets sociala liv hamnade i fokus vilket gjorde att världen utanför familjen blev viktig. Barnets bästa grundades på hur barnet fungerade i sin nya miljö bland föräldrar, syskon, vänner och skola. Adoptivföräldrarna var tvungna att ha ett socialt nätverk som barnet kunde växa upp och utvecklas i. Barnets bästa definierades numer som att ha en tät och kärleksfull relation till familjen men även ett lyckat samspel med det sociala nätverket.²⁹

²⁸ Prop. 1970:186 s. 27.

²⁹ Lindgren (2006) s. 202–203.

3. Gällande rätt

3.1 Inledning

Adoptionsinstitutet växte fram ur ättledningen som ett alternativ för oäkta makar att föra in ett biologiskt barn i ätten och därmed garantera barnet trygghet. Senare påverkades utvecklingen av den romerska rätten och dess traditioner kring adoption vilket innebar att även personer utan blodsband till ättledaren kunde upptas i ätten. När Sverige införde en lagstiftning som reglerade adoptionsförhållanden var det en lösning på den rådande situationen i samhället. Under 1920-talet fanns det ett stort antal föräldralösa barn som behövde en familj att växa upp i och många fosterfamiljer ville fastställa sina rättsliga relationer till fosterbarnet. Vidare innebar adoptionsinstitutet en möjlighet för ofrivilligt barnlösa familjer att bilda en familj på ett alternativt sätt.

Efter 1970 genomfördes mindre förändringar av adoptionslagstiftningen. Principen om barnets bästa fanns med sedan den första lagstiftningen 1917 men 1996 lades ännu mera vikt vid barnets vilja. En bestämmelse infördes om att barnet skulle höras vid adoptionen för att klarlägga barnets inställning till den. Vidare fick socialtjänsten en skyldighet att klarlägga ett barns inställning till adoption och redovisa denna inför domstolen. En viktig lagändring gjordes 2003 och medförde att registrerade partners kunde prövas som adoptivföräldrar vilket gjorde det möjligt för samkönade par att adoptera barn. Vidare upphävdes 2005 bestämmelsen som nekade adoptant och adoptivbarn rätt att ingå äktenskap eller registrera partnerskap.³⁰

Dagens adoptionslagstiftning påminner i stora drag om den romerska rättens *adoptio plena* vilket brukar kallas för stark adoption. Adoptionen tillkommer genom ett beslut av domstolen att adoptanten kan anta adoptivbarnet som sitt och banden till den biologiska familjen klipps av.

³⁰ SOU 2009:61 s. 65–66.

Regleringen återfinns i föräldrabalkens fjärde kapitel och lagrummen tillämpas i svensk domstol oberoende av var adoptanten eller adoptivbarnet kommer ifrån.³¹

3.2 Moderniseringen av reglerna 2018

Eftersom inga större förändringar av adoptionslagstiftningen gjordes sedan 1970 fanns det ett behov av förnyelse enligt regeringen. Av propositionen framgår det att regeringen fann lagstiftningen om adoption vara alltför ålderdomlig, snårig och väldigt formell jämfört med den familjerättsliga lagstiftningen i övrigt. Syftet med det nya regelverket var att möjliggöra en effektiv och rättssäker adoptionsprocess när det fanns förutsättningar för det. Vilket skulle vara till nytta för adoptivbarnet, adoptanten samt samhället i stort. Adoptionsärenden är väldigt varierande och det rör sig om adoption av barn och vuxna, nationella och internationella, därmed är det en svår uppgift att skapa en gemensam reglering.³²

Regeringen kom fram till att det bästa alternativet var därmed att helt upphäva det tidigare fjärde kapitlet föräldrabalken och ersätta den med en helt ny. Utgångspunkten för den nya lagstiftningen var principen om barnets bästa samt att göra de nya bestämmelserna tillräckligt flexibla för att olika omständigheter skulle kunna beaktas i det enskilda fallet. I propositionen framhävde man att generella uppfattningar som t.ex. vem som är lämplig som adoptivförälder inte ska ses som en förutsättning för adoption utan bedömningen ska bygga kring omständigheterna i det enskilda fallet. En annan viktig aspekt var, att även om reglerna skulle vara flexibla var de fortfarande tvungna att vara tydliga för att förförandet skulle vara förutsebart för inblandade parter. Vidare var det viktigt att få en balans i intresseavvägningen mellan att skapa ett effektivt regelverk och vikten av att barnet samt andra som berördes av frågan fick sina intressen och rättigheter

³¹ Sverne Arvill, Svensson, (2008) s. 12.

³² Prop. 2017/18:121 s. 27.

tillgodosedda. Flera av förändringarna som föreslogs i propositionen var tänkta att stärka barnets ställning i adoptionsprocessen.³³

Regeringens förslag på en ny reglering innebar att barnets position i adoptionsprocessen stärktes genom att förutsättningarna för adoption av ett barn förtydligades och att barnets rätt att delta i processen förstärktes. Vidare ville regeringen utöka kretsen av människor som tilläts att adoptera samtidigt som underlaget för domstolens prövning förbättrades och förutsättningarna för domstolens handläggning av adoptionsärenden förtydligades. Det var även viktigt att lagtexten gjordes mer överskådlig och lättillämpad.³⁴

Innan lagändringen 2018 hade sambor ingen möjlighet att adoptera gemensamt och inte heller att adoptera den andra sambons barn, en s.k. styvbarnsadoption. Regeringens uppfattning var att adoption bör bygga på individuella bedömningar utifrån omständigheter i det enskilda fallet och inte bör begränsas av generella uppfattningar som t.ex. levnadsform. Det sågs som angeläget att modernisera den föräldrarättsliga lagstiftningen i takt med samhällets utveckling. Utgångspunkten för lagstiftningen ska vara barnets bästa vilket inte hänför sig till adoptivföräldrarnas samlevnadsform utan till möjligheterna adoptivföräldrarna har att skapa en trygg och stabil uppväxtmiljö för barnet. Det understryks att stabiliteten i en relation ska vara den avgörande faktorn vid bedömningen och inte den valda samlevnadsformen.³⁵

Principen om barnets bästa är ständigt återkommande och en viktig del av adoptionsprocessen. Eftersom adoption är en väldigt ingripande åtgärd som avsevärt påverkar barnets situation är det viktigt att barnets åsikt får påverka beslutet. I propositionen konstaterar man att principen om barnets bästa är ett flexibelt begrepp som ger uttryck för en rättighet som innebär att få

³³ Prop. 2017/18:121 s. 27–28.

³⁴ Prop. 2017/18:121 s. 28.

³⁵ Prop. 2017/18:121 s. 30–32.

barnets bästa bedömt i alla beslut som gäller barnet. Vidare anger man att barnets bästa ska användas som en grundläggande rättslig tolkningsprincip som ska tillgodose att det beslut som verkar mest fördelaktigt för barnet används. Regeringen ansåg att den tidigare lydelsen av fjärde kapitlet i föräldrabalken inte återspeglade barnrättsperspektivet fullt ut och därför behövde moderniseras. Utgången blev en mer generell bestämmelse med utgångspunkt i barnets bästa och formuleringen att barnets bästa ska ges störst vikt vid alla frågor som rör adoption. Syftet var att tillgodose alla möjliga omständigheter som kunde ha betydelse i ett enskilt fall. Regeringen ansåg att en uppräkningslista av omständigheter som skulle ha betydelse vid bedömningen kunde göra den mer begränsad istället för att tillgodose den.³⁶

Den gällande lagstiftningen togs fram med beaktande av att barnkonventionen skulle bli antagen som svensk lag, vilket skedde den första januari 2020. I och med ikraftträdandet av barnkonventionen har principen om barnets bästa fått en bred innebörd och tillämpning. Principen uttrycker både en kollektiv och individuell rättighet som innebär att barnets bästa ska sättas i främsta rummet i åtgärder som rör ett enskilt barn men även åtgärder som rör barn som grupp. I propositionen utgick man ifrån principens tre dimensioner som ska förstärka barnets ställning i förhållande till olika beslut och åtgärder som kan påverka barnet som individ och på gruppnivå.³⁷ Genom att införliva barnkonventionen som svensk rätt ville man få ett mer barnrättsbaserat synsätt på all lagstiftning. Vilket innebär att barn ska ses som en bärare av rättigheter, där varje barn erkänns, respekteras och skyddas som en rättighetsbärare med en individuell personlighet, egna behov och intressen samt en personlig integritet.³⁸

I takt med att samhället har blivit mer sekulariserat och fler par valt att leva som sambo istället för att gifta sig har denna gruppen av personer i tidigare lagstiftningar exkluderats från möjligheten att adoptera tillsammans. Genom

³⁶ Prop. 2017/18:121 s. 37–39.

³⁷ SOU 2016:19 s. 101–102.

³⁸ Prop. 2017/18:186 s. 75.

att tillåta styvbarnsadoption och gemensam adoption för sambor har personkretsen utökats vilket innebär att fler barn kan få ett tryggt hem. Samhället syn på barnet och dess rättigheter har också förändrats och numeras barnet som en individ som har rättigheter som måste respekteras. Barnets åsikt och barnets bästa värderas högre än andra intressen som t.ex. föräldrars önskan om att få adoptera ett barn. Införandet av barnkonventionen har medfört att barnets rätt att få delta i processen har stärkts och getts större utrymme. Det viktigaste inom adoptionsprocessen är att tillgodose barnets behov av en stabil och trygg hemmiljö med kärlek och förståelse.³⁹

³⁹ Prop. 2017/18:121 s. 30–39.

4. Analys

4.1 Inledning

Samhället är under ständig förändring och värderingar och levnadssätt utvecklas och förbättras. Lagstiftaren har under årens lopp behövt anpassa regelverket till nya omständigheter och samhällets rådande värderingar. Det familjerättsliga området kan anses vara känsligt, där lagstiftaren inte vill reglera alltför mycket men samtidigt vill skydda de mest utsatta. Barn som har en särskilt utsatt position i och med att de inte själva kan skydda sina rättigheter får förlita sig på att staten tar hänsyn till barnens intressen och rättigheter.

Principen om barnets bästa är ett tydligt exempel på ett föränderligt begrepp som har haft olika betydelser vid olika tidsperioder. Här kan man se hur värderingar och normer i samhället har påverkat regelverket men även hur lagstiftaren påverkat samhället genom lagstiftningens utformning. I vissa tider har adoptionslagstiftningen följt samhällets utveckling och i andra tider har lagstiftningen syftat till att styra samhällets uppfattning kring vissa familjefrågor. Familjerätten har en stark normativ förankring i samhället och familjerättsliga bestämmelser kan sägas vara en juridisk kodifiering av moraliska sedvänjor och grundhållningar som samhället skapat.

Under de cirka hundra år som adoptionsinstitutet har funnits i Sverige har det svenska samhället genomgått en dramatisk utveckling där synen på familjen har förändrats och reformerats ett flertal gånger.

Adoptionsinstitutets syfte har förändrats från att ha varit ett sätt att lösa problemet med de fattiga och föräldralösa barnen som samhället behövde ta hand om till att övergå till ett accepterat sätt att bilda familj.

4.2 Barnets ställning

I början av 1900-talet fanns det många fattiga barn, ofta födda utom äktenskapet som lämnades bort till barnhem eller fosterföräldrar eftersom de biologiska föräldrarna inte hade möjlighet att behålla barnen.

Barnhemsbarnen utgjorde en belastning för samhället vilket ledde till att flertal förslag till lösningar föreslogs som skulle ge barnen trygghet och försörjning. Införandet av adoptionslagstiftningen var en lösning på det rådande problemet och ansågs gynna både barnen och adoptivföräldrarna. Intentionen med lagen var att tillskapa ett barn- och föräldraförhållande som i väsentliga delar sammanföll med det naturliga. Resultatet återspeglade däremot inte syftet och adoptivfamiljen betraktades endast som ett komplement till den biologiska familjen.

Införandet av adoptionslagstiftningen var en socialpolitisk åtgärd som betraktades utgöra en fördel för samhället, barnen och föräldrarna. De tidiga adoptionerna användes mestadels för att rättsligt befästa redan existerande familjekonstellationer, ofta inom fosterfamiljer som hade tagit hand om ett barn sedan tidig ålder. Genom adoptionen fick barnen ett nytt hem och en ekonomisk och juridisk trygghet medan skyldigheten att försörja barnen övergick från staten till familjen. Oron för de föräldralösa barnen och deras framtid gjorde att samhället var positivt inställt till adoption.

Den första adoptionslagstiftningen var förhållandevis generös och tillät de flesta människor att adoptera om de kunde anses vara goda föräldrar. Det goda föräldraskapet utgjorde grunden för barnets bästa och det var föräldrarna som stod i fokus under adoptionsprocessen. Den avgörande faktorn för om en adoption ansågs vara till fördel för barnet var föräldrarnas vilja att sörja för barnet och ge det ett tryggt hem. Barnet hade en sekundär roll i adoptionsprocessen medan adoptivföräldrarna får anses ha en primär roll. Barnet skyddades genom att erhålla vissa rättigheter knutna till arvsrätten och den sociala ställningen i samhället. Men eftersom

definitionen av barnets bästa var att ha goda föräldrar var adoption alltid till fördel för barnet.

Barnet hade en förhållandevis stark ställning genom den första adoptionslagstiftningen. Hävningsmöjligheterna var till fördel för barnet eftersom adoptanten fick begränsade möjligheter till att häva adoptionsförhållandet och kunde inte genom adoptionen vinna några ekonomiska fördelar eftersom adoptanten inte ärvde efter adoptivbarnet. Blodsbanden var betydelsefulla under denna tidsperioden och sågs som något som inte gick att avtala bort. Därmed tillhörde barnet efter adoptionen två familjer men med begränsningar. Bestämmelserna om arv och hävning gjorde att barnet aldrig fullt ut tillhörde sin nya adoptivfamilj vilket innebar att de hade en sämre ställning jämfört med biologiska barn. Men jämfört med ett liv i barnhem ansågs det mycket fördelaktigt med adoption och de möjligheter som barnet fick genom den. Även om barnet hade en relativt skyddad ställning låg fokus på föräldrarna och barnets åsikt hade ingen betydelse.

Senare under 1950-talet förändrades synsättet på adoption. Tidigare bekräftade adoptionen redan existerande familjekonstellationer men under denna tidsperiod blev adoption istället ett sätt att bilda familj och skaffa barn på. Normen inom samhället var den klassiska kärnfamiljen och konservativa värderingar styrde samhället. Därmed ändrades också definitionen av barnets bästa och vem som ansågs som möjlig adoptant. Med kärnfamiljen som utgångspunkt var det många personer som exkluderades från möjligheten att adoptera. Under denna period var det svårt för ensamstående att adoptera och adoptanterna kom ofta från den högre medelklassen. Det var ofta familjer som inte på naturlig väg kunde skaffa barn och adoption blev därför en andrahandslösning på familjernas problem. De konservativa värderingarna ledde till att adoptionsinstitutet strävade efter normalitet. Det innebar att barn ofta matchades ihop med adoptanter som liknade dem både utseendemässigt men även intellektuellt.

Revideringen 1944 ledde till att barn som tidigare hade haft ett relativt starkt skydd genom adoptionslagstiftningen efter revideringen intog en sämre position. De utökade hävningsmöjligheterna för adoptanten innebar att barnet hade en mer utsatt position. Under denna period prioriterades adoptanternas behov och rättigheter, barnet sågs som ett möjligt hot mot familjens försörjning och emotionella välbefinnande. Barnets bästa definierades under denna tid som möjligheten att växa upp i en stabil och trygg kärnfamilj, vilket fortfarande innebar att barnets inställning till adoptionen inte spelade någon nämnvärd roll utan det var adoptanternas längtan efter ett barn som prioriterades. Även om syftet med adoptionen var att skapa en kärnfamilj som skulle vara omöjlig att uppfatta som konstruerad, hade adoptivbarnens ställning i familjen inte jämförts med biologiska barns ställning och samhället uppfattade inte heller adoptivbarn som jämställda och fullt inkorporerade i den nya familjen.

Under 1960-talet hade samhället förändrats ännu en gång och situationen såg annorlunda ut för många familjer. Levnadsstandarden hade blivit högre och många familjer fick det bättre ställt ekonomiskt vilket innebar att de grupper som tidigare lämnat ifrån sig barnen för adoption nu kunde behålla dem. Eftersom blancoadoptioner var vanligt förekommande ansågs det som en naturlig konsekvens att banden till den biologiska familjen kunde kapas helt vid adoptionstillfället. Därför ändrades adoptionslagstiftningen så att den övergick från en svag till en stark adoption. Den starka adoptionen medförde att barnet sågs mer inkorporerat i sin nya familj och begränsades inte längre av de biologiska banden. Eftersom arvsrätten har en viktig funktion för familjetillhörigheten var det av vikt att den utökades till att omfatta adoptanten och dennes släkt.

Barnets ställning förbättrades genom övergången till en stark adoption men eftersom hävningsmöjligheterna som infördes 1944 bestod innebar det att adoptionsförhållandet fortfarande relativt enkelt kunde hävas och barnet stod då helt utblottad utan någon familj att vända sig till.

Underhållsskyldigheten som adoptanten ålades var tänkt att skydda barnet och möjligtvis verka förebyggande för att hävning inte skulle ske. Även om det med de nya bestämmelserna kan ses en vilja att återigen skydda barnet och ge dess behov större utrymme skedde det inte förrän vid en senare ändring av lagstiftningen.

Lagändringen 1970 medförde stora förändringar för adoptionslagstiftningen. Alla tidigare svaga adoptioner omvandlades automatiskt till starka eftersom de nya bestämmelserna gjordes tillämpliga på de svaga adoptionerna. De nya bestämmelserna jämställde adoptivbarn med biologiska barn i rättsligt hänseende genom att hävningsrätten togs bort helt vilket innebar att adoptionsförhållandet likt ett naturligt barn- och föräldraförhållande inte kunde hävas. Detta gav adoptivbarn en stark ställning och adoptionsprocessen fokuserade mera på barnet och hur det fungerade i sin nya miljö istället för föräldrarnas intressen vilket var normen förut.

Den gällande rätten genomsyras av barnrättsperspektivet i och med inkorporeringen av barnkonventionen som svensk rätt. Man kan se hur barnets ställning som ett eget rättssubjekt med egna specifika rättigheter har tydliggjorts. Principen om barnets bästa utgör grunden för adoptionsärenden och det är till största del det enda som ska beaktas vid beslutsfattandet. Genom att göra bestämmelsen om barnets bästa generell kan beslutsfattaren beakta fler omständigheter som kan vara viktiga för det enskilda barnet och dess situation. Barnets ställning har stärkts ytterligare eftersom hela processen numer fokuserar på barnet och dess inställning samt behov. När olika intressen står mot varandra ska barnets bästa alltid ta överhanden och vid de tillfällen som barnets inställning till åtgärden inte överensstämmer med beslutet måste beslutsfattaren tydligt förklara varför så är fallet och hur barnets bästa ändå har beaktats.

5. Avslutande reflektioner

Adoptionsinstitutets syfte har förändrats genom historien, från att förse föräldralösa barn med ett hem till att vara ett sätt att bilda familj. Synsättet på barnet har också förändrats i takt med samhällsutvecklingen och lagstiftningen har både verkat normbildande samtidigt som det emellanåt har påverkats av samhällsnormerna. Barn har gått från att betraktas som en enhet i familjen där barnets rättigheter endast utgjorde en del av familjens rättigheter till att stegvis alltmer behandlas som en självständig individ med egna rättigheter och ett eget värde. Även om principen om barnets bästa har funnits med sedan den första lagstiftningen har innebörden i den ständigt förändrats.

Grunden i barnets bästa var under lång tid fokuserat på föräldraskapet och inte barnet. Därför var barns ställning i själva processen undanskymd fram till 1970-talet då barnperspektivet fick genomslag och barnet erhöll en stark ställning. Genom den sista lagändringen 2018 och inkorporeringen av barnkonventionen har barnets ställning avsevärt stärkts och barnets intressen och behov är centralt i adoptionsprocessen.

Barn har gått från att vara en enhet i familjen till att ses som egna rättssubjekt med egna specifika rättigheter som måste respekteras och beaktas.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

Lagberedningen ”Förslag till lag om adoption m.m.”, 1913, II. i: *Förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken*.

SOU 2009:61 Modernare adoptionsregler

SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag

Propositioner

Prop. 1944:100 förslag till lag angående lydelse av 8, 21 och 22 § lagen den 14 juni 1917 om adoption

Prop. 1958:144 förslag till ärvdabalk m.m.

Prop. 1970:186 med förslag till lag om ändring i föräldrabalken, m.m.

Prop. 2017/18:121 Modernare adoptionsregler

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter

Litteratur

Ewerlöf Göran, Sverne Tor, Singer Anna, ”Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar”, Femte upplagan, Nordstedts Juridik AB, Stockholm, 2004

Lindgren Cecilia, ”En riktig familj – Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917–1975”, Carlssons Bokförlag, Falun, 2006

Ryrstedt Eva, ”Adoption – i adoptantens eller adoptivbarnets intresse?”, Bonus Pater Familias: Festskrift till Peter Lodrup 70 år, s, 561–575, Gyldendal, 2002

Saldeen Åke, ”Barn och föräldrarätt”, sjätte upplagan, Iustus Förlag, Stockholm, 2009

Sverne Arvill Ebba, Svensson Agnetha, ”Adoption”, Andra upplagan, Nordstedts Juridik AB, Stockholm, 2008